

Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. *Виправлення та ресоціалізація засуджених на території України ...*

Денисов Сергій Федорович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 6,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, Україна, м. Харків
e-mail: dsf7002@gmail.com
ORCID 0000-0002-1218-0016

Заїка Дмитро Євгенійович,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 6,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, Україна, м. Харків
e-mail: zaika.workspace@gmail.com

doi: 10.21564/2414–990X.153.229676

УДК 343.261(477)

ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У ХІХ–ХХ СТОЛІТТЯХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Досліджено особливості виникнення та розвитку виправлення і ресоціалізації в системі виконання кримінальних покарань на території України. Автори поставили за мету проаналізувати не лише градацію науково-філософської думки, але й дослідити рівень практичної реалізації доктринальних положень. Окреслено головні історичні аспекти, що вплинули на розвиток виправлення та ресоціалізації у відмежувальний, репресивний та реорганізаційний періоди історії України. Вивчено правові позиції та наукові погляди провідних вчених досліджуваного періоду, статистичні дані щодо кількості засуджених осіб на території України, матеріали публічних виступів провідних юристів та низку першоджерел історичного значення.

Ключові слова: виправлення та ресоціалізація; історичний аспект; виправлення та ресоціалізація засуджених; відмежувальний, репресивний та реорганізаційний періоди; виправлення та ресоціалізація ХІХ–ХХ століття.

Денисов С. Ф., доктор юридических наук, професор, професор кафедри уголовного права и криминологии факультета № 6, Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина, г. Харьков.

e-mail: dsf7002@gmail.com ; ORCID 0000-0002-1218-0016

Заика Д. Е., аспирант кафедры уголовного права и криминологии факультета № 6, Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина, г. Харьков.

e-mail: zaika.workspace@gmail.com

Исправление и ресоциализация осужденных на территории Украины в XIX–XX веках: теоретический и практический аспекты

Статья посвящена исследованию особенностей возникновения и развития исправления и ресоциализации в системе исполнения уголовных наказаний на территории Украины. Авторы поставили целью проанализировать не только градацию научно-философской мысли, но и исследовать уровень практической реализации доктринальных положений. Были изучены главные исторические аспекты, повлиявшие на развитие исправления и ресоциализации в заградительный, репрессивный и реорганизационный периоды истории Украины. При написании статьи использованы правовые позиции и научные взгляды ведущих ученых исследуемого периода, статистические данные по количеству осужденных на территории Украины, материалы публичных выступлений ведущих юристов и ряд первоисточников исторического значения.

Ключевые слова: исправление и ресоциализация; исторический аспект; исправление и ресоциализация осужденных; заградительный, репрессивный и реорганизационный периоды; исправление и ресоциализация XIX–XX века.

Вступ. Виправлення та ресоціалізація є складними процесами від принципу таліону, помсти та жорстокості до гуманістичних течій аболіціонізму в кримінології. Але визначальним у формуванні сучасного погляду на ці феномени став період XIX–XX ст., тож саме на ньому ми зупинимося детальніше.

Питання виправлення та ресоціалізації засуджених у різні часи досліджували В. А. Бадира (V. A. Badyra), О. М. Бандурка (O. M. Bandurka), І. Г. Богатирьов (I. H. Bohatyrov), Т. А. Денисова (T. A. Denysova), О. О. Жижиленко (O. O. Zhyzhlyenko), П. І. Ковалевський (P. I. Kovalevskyi), О. Е. Наташев (O. E. Natashev), С. В. Познишев (S. V. Poznyshev), А. Х. Степанюк (A. Kh. Stepaniuk), М. О. Стручков (M. O. Struchkov), М. С. Таганцев (M. S. Tahantsev), В. М. Трубников (V. M. Trubnykov), Б. С. Утевський (B. S. Utievskyi), М. Д. Шаргородський (M. D. Sharhorodskyi), Є. Г. Ширвіндт (Ye. H. Shyrvindt), І. В. Шмаров (I. V. Shmarov) та ін.

Мета і завдання. Метою цієї публікації є вивчення питань комплексного дослідження становлення і розвитку процесів виправлення та ресоціалізації засуджених на території України у XIX–XX ст. Для реалізації вказаної мети спробуємо вирішити такі завдання: проаналізувати матеріали вже існуючих наукових досліджень; співставити та порівняти доктринальні положення, їх нормативне закріплення та фактичну реалізацію; сформулювати власні висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичну градацію наукової думки щодо виправлення та ресоціалізації засуджених детально окреслили В. А. Бадира та Т. А. Денисова [8, с. 8–25]. Історико-правові аспекти засобів виправлення та ресоціалізації засуджених дослідив колектив авторів за

загальною редакцією А. Х. Степанюка [57, с. 23–35]. Проблеми ресоціалізації засуджених у дореволюційній Росії та 20–30-х роках СРСР вивчали А. М. Бандурка, Т. А. Денисова, В. М. Трубников [2, с. 171–179]. Загальну історію розвитку пенітенціарної системи України проаналізували В. В. Россіхін [16; 68], М. М. Яцишин [26, с. 49–85] та І. Г. Богатирьов [5, с. 7–32]. Але незважаючи на наявність низки ґрунтовних досліджень історичний аспект виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні XIX–XX ст. досліджений мало, чим і зумовлена актуальність вибору теми.

Виклад основного матеріалу. Історичний аспект виправлення та ресоціалізації на території України XIX–XX ст. найбільш повно проаналізував Ю. М. Антонян, виділивши три періоди (із деяким зміщенням реорганізаційного періоду з 1991 р. на 1953 р.): 1) відмежувальний – у цей період пенітенціарна система була направлена на відмежування злочинця від суспільства (від перших згадок – 1917 рр.), 2) репресивний – пенітенціарна система виконувала здебільшого каральну функцію (1917–1953 рр.); 3) реорганізаційний – зміна ставлення до засуджених, поява та розвиток нових теорій виправлення (1953 р. – теперішній час) [1, с. 37–38]. Поділяючи цей погляд, ми спробуємо детальніше охарактеризувати кожен названий період.

Відмежувальний період. Виправлення та ресоціалізація як окремий аспект діяльності кримінально-виконавчої системи тогочасної України стали предметом серйозної суспільної уваги і об'єктом наукового вивчення наприкінці XVIII – на початку XIX ст., у період «просвітницького абсолютизму». Дослідники того періоду зазначали, що з другої половини XVIII ст. в Україні почали зароджуватись гуманістичні рухи, які виступили проти застосування жорстоких тілесних покарань та страти [2, с. 172; 3, с. 363; 4, с. 162].

Перші ж реальні кроки з реформування пенітенціарної системи належать генерал-губернатору Гетьманщини (Малоросії, 1802–1807 рр.) О. Б. Куракіну та імператору Олександру I. З приходом до влади останнього було відмінено тілесні покарання для привілейованих категорій населення, створено комісію з перегляду вироків, а також видано декілька указів про помилування раніше засуджених. О. Б. Куракін доповідав, що на практиці у тюрмах в однакових умовах перебували як вбивці, так і звичайні боржники, тож він запропонував систему розподілу в'язнів на категорії й просив надати дозвіл на проведення відповідних реформ. У відповідь Олександр I видав указ від 28 серпня 1802 р., де було вперше законодавчо закріплено систему розподілу в'язнів, а 19 липня 1819 р. затвердив Статут Товариства піклування про тюрми, яке головною метою своєї діяльності визнавало досягнення морального виправлення злочинців та покращання стану місць ув'язнення. На товариство було покладено проведення роботи із злочинцями та настановлення у правилах благочинності і добропорядності, організація праці та навчання [5, с. 13; 6, с. 17, 21, 22; 7, с. 143].

Незважаючи на низку позитивних змін, з практичної точки зору виправлення за формою та змістом відповідало самому покаранню, а його критеріям не було надано достатньої уваги. Так, Осип Горегляд у 1815 р. писав, що покарання

повинно полягати у фізичних стражданнях та приниженні честі. Безчестя чи сором, пов'язані із застосуванням покарання, він визначив як найбільш надійний засіб для попередження вчинення злочину. З роботи автора та аналізу низки нормативно-правових актів кінця XVIII – початку XIX ст., проведеного М. Ф. Владимирським-Будановим, можна зробити висновок, що критерієм виправлення було фактичне застосування покарання до засудженого, адже воно мало виключно відплатний характер. Жодних інших умов на початку досліджуваного періоду не висувалось ані науковцями, ані нормативно-правовими актами [3, с. 373–374; 6, с. 28–29, 35–39; 8, с. 17].

Ресоціалізація за формою та змістом мала стихійний характер, адже проходила без нормативного закріплення на власний розсуд Товариством піклування про тюрми. І хоча у Статуті товариства немає жодних прямих вказівок на обов'язок піклуватися про осіб, які відбули покарання, однак з 1820 р. його представники надавали одяг, гроші і організаційну допомогу, у тому ж році на вимогу членів Петербурзького комітету було скасовано практику утримання засуджених у нашийниках; у 1822 р. важкі кайдани було замінено на полегшені й встановлено заборону на застосування кайданів для ніг стосовно жінок; у 1826 р. було запроваджено заборону на застосування для арештантів ланцюгів і «стілців». У 1827 р. було облаштовано тимчасовий притулок, а з 1832 р. «будинки праці», в яких засуджені після відбутого покарання знаходили «прокорм власною працею» [2, с. 172; 7, с. 145; 9, с. 18].

Наступним кроком на шляху вдосконалення системи виконання покарань дореволюційного періоду стало прийняття Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., що фактично вважається першим кримінальним кодексом Російської імперії, до складу якої, як відомо, входила більша частина території сучасної України. Тут вперше зустрічається законодавчо закріплений термін «виправлення» за злочини та проступки, відповідно до ступеня їх тяжкості, винні піддаються покаранням чи виправленню (п. 2). Виправними покараннями за п. 30 вважалися: 1) направлення до виправних арештантських відділень з повним позбавленням прав; 2) тимчасове ув'язнення з повним позбавленням прав; 3) тимчасове ув'язнення у фортеці з повним позбавленням прав; 4) тимчасове ув'язнення з позбавленням лише окремо визначених прав; 5) тимчасове ув'язнення; 6) тимчасовий арешт; 7) зауваження в присутності суду. Питання ресоціалізації в Уложенні не висвітлювалося, а у п. 58.2 зазначалося, що особам, які відбули покарання та були піддані нагляду поліції, забороняється перебувати в окремих місцевостях імперії. Така заборона, звісно, жодним чином не сприяла нормальній адаптації у суспільстві та додатково формувала психологічний стан «вигнанців», так само, як і впливала на упереджене негативне ставлення місцевого населення.

Сам нормативний правовий акт отримав невисокі оцінки науковців. Так, М. Д. Сергієвський зазначав, що нагальні потреби правового життя залишились невирішеними, а сам закон виявився застарілим уже на момент появи. М. С. Таганцев, коментуючи положення п. 2 зазначав, що припущення щодо

виправного впливу на ув'язнених у тогочасних в'язницях мало достатньо сумнівний характер та низьку практичну реалізацію. Проте, як зазначав Л. В. Багрій-Шахматов, ні М. С. Таганцев, С. В. Познишев, творці Уложення про покарання кримінальні та виправні, не проводили відмінності між поняттями кримінальної відповідальності і покарання, ототожнюючи їх між собою. [10, с. 1, 3, 4, 7; 11, с. 966; 12, с. 483; 13, с. 18].

Починаючи з другої половини XIX ст., в умовах буржуазних реформ зростає загальна кількість робіт, у яких на основі аналізу накопиченого досвіду детально і досить критично оцінюється тогочасний стан тюремної системи. Так, С. В. Познишев вказував, що насправді тюрми Російської імперії 60-х років характеризувались вогкістю, гнилим повітрям, тіснявою та повною відсутністю заходів морального впливу на ув'язнених. За цих умов виправлення як мета покарання все частіше згадується у дослідженнях провідних науковців. А окремі роботи, як от «Позбавлення волі як покарання виправне» М. Ф. Прянішнікова, через відкриту критику існуючого стану місць позбавлення волі взагалі не пройшли цензуру та не вийшли друком [4, с. 162–165; 14, с. 148, 151; 15, с. 13; 16, с. 23; 17, с. 209; 18, с. 18, 24–25, 189; 19, с. 25].

Наступним кроком стало прийняття 12 березня 1879 р. Закону про організацію Головного тюремного управління, утворення посади тюремних інспекторів у 1880 р. для нагляду за діяльністю місцевих в'язниць та у 1890 р. – тюремної інспекції, що ознаменувало створення розгалуженої системи кримінально-виконавчої служби. У 1895 р. Головне тюремне управління з підпорядкування Міністерства внутрішніх справ передається у підпорядкування Міністерству юстиції, а 1896 р. формується система конвойних команд для транспортування засуджених [5, с. 17–18; 11, с. 1041; 20, с. 1; 21, с. 376; 19, с. 27].

Слід зауважити, що проведені реформи отримали різні оцінки серед наукової спільноти. У другій половині XIX ст. почалася активна публікація документів, архівних матеріалів, збиралися, систематизувалися й узагальнювалися фактичні дані. Так, за даними міністерства юстиції, які наводить П. І. Ковалевський, незважаючи на формальну роботу з виправлення засуджених, у період з 1874 р. до 1894 р. зросла кількість зареєстрованих злочинів. У 1893 р. Г. С. Фельдштейн указував на недосконалість заходів, які уряд застосовував щодо виправного впливу, та підтримував думку своїх сучасників про незадовільні показники зареєстрованих злочинів. Проте С. К. Гогель у 1906 р., посилаючись на статистичні дані Є. М. Тарановського, зазначав, що опубліковані показники є достатньо неточними, а загальна кількість злочинів насправді зменшилась [16, с. 29; 18, с. 189–191; 22, с. 5–6; 23, с. 10–14].

У своїх спогадах В. Д. Віленський-Сибіряков вказує, що 1907–1909 рр. стали періодом військово-польових судів, за вироками яких були переповнені в'язниці та каторги. Місця позбавлення волі не витримували навантаження, що неодмінно викликало необхідність заслання частини ув'язнених до Сибіру [24, с. 11–13].

З 1909 р. на території Російської імперії почали застосовувати умовно-дострокове звільнення для засуджених, що позитивно себе зарекомендували під

час відбування покарання. Як результат, за 1910 р. відповідно до нового закону було звільнено 12353 особи. Для них установлювались виплати, що передавались на зберігання відповідальним за нагляд та видавались звільненим частинами за необхідності [2, с. 178; 25, с. 20; 26, с. 1–7; 7, с. 211].

Допомога ув'язненим почала активно розвиватися у всіх губерніях після 1909 р. Відповідно до звіту головного тюремного управління на момент 1 січня 1913 р. було зареєстровано 117 товариств, проте результати їх діяльності були слабкими. Так, у 1909 р. допомогу у забезпеченні одягом, їжею та житлом отримали менш ніж 1000, у 1912 р. – 1237 осіб [2, с. 177].

Одними з останніх передреволюційних нормативних актів, що регламентували діяльність пенітенціарної системи Російської імперії, стали Загальна тюремна інструкція, затверджена 28 грудня 1915 р. Міністром юстиції О. О. Хвостовим, та Правила внутрішнього тюремного розпорядку від 1916 р. [7, с. 213; 27, с. 68].

Репресивний період. З початком лютневої революції 1917 р. було розгромлено Головне тюремне управління, знищено його архіви та поточне діловодство. У березні 1917 р. Тимчасовим урядом було створено комісію з метою розроблення та введення в дію нового кримінального уложення. На засіданні 6 березня 1917 р. було прийнято рішення про оголошення масової амністії з метою зменшити навантаження на заклади виконання покарань та здійснити додаткову мобілізацію з числа працездатного чоловічого населення до власних збройних формувань. На думку історика В.Д. Віленського-Сибірякова, саме з каторги, заслання та еміграції прийшли головні функціонери революції. Було прийнято рішення про виділення коштів на допомогу особам, звільненим із ув'язнення з політичних мотивів. Проте слабкість пенітенціарної системи не змогла втримати тиску і впродовж наступних місяців з тюрем фактично було звільнено 88 097 осіб, з яких за різними даними від 67% до 93,5% склали саме кримінальні в'язні. 7 березня 1917 р. на посаду начальника ГТУ (у подальшому Головне управління місцями ув'язнення) було призначено прихильника концепції виправлення засуджених О. О. Жижиленка. У наказі № 1 від 8 березня, надісланому на місця за його підписом, зазначалося, що головною метою покарання є виправлення людини, було заборонено використання кайданів та наручників, 12 березня було скасовано смертну кару та тілесні покарання, 17 березня – биття різками і надягання гамівної сорочки. [5, с. 18–20; 21, с. 376; 24, с. 11; 28, с. 8, 10, 11; 29, с. 19; 30, с. 10; 31, с. 70; 32, с. 231–233; 33, с. 11].

З іншого боку, спостерігалось впровадження каральних заходів та посилення кримінальної відповідальності. Так, 30 травня було прийнято постанову про посилення покарань за антивоєнні виступи на фронті. Репресивна діяльність Тимчасового уряду помітно зросла після розстрілу липневої демонстрації в Петрограді. Уже 12 липня були створені військово-революційні суди та відновлена смертна кара. На місцях поступово був посилений і режим тримання ув'язнених, відновлено обшуки, камерне утримання, введені обмеження в орга-

нізації побачень з відвідувачами тощо, що призвело до повернення положень Загальної тюремної інструкції 1915 р. [28, с. 11; 32, с. 234; 33, с. 15].

Принципово новий етап у розвитку історіографії проблеми почався після жовтневого перевороту та встановлення радянської влади, коли дослідження з гуманітарних наук, у тому числі й ті, що стосувалися пенітенціарної сфери, набули вираженого політико-ідеологічного відтінку, який визначався внутрішньополітичною доктриною, заснованою на комуністичній ідеології. Відразу після перевороту у Києві був виданий III Універсал, яким проголосили Українську народну республіку (далі УНР), скасували смертну кару, а законом про амністію від 19 листопада 1917 р. звільнили політичних в'язнів. 24 листопада радянська влада видає декрет РНК № 1 «Про суд», за якими суди мали право використовувати закони повалених урядів у випадку, якщо вони не відмінені революційною владою, 25 листопада Українська Центральна Рада ухвалила схоже рішення, яким дозволялося керуватися прийнятими до цього нормативно-правовими актами, якщо їх не було змінено чи скасовано. У подальшому адміністрації установ виконання покарань у своїй діяльності керувалася нормативно-правовими актами часів ГТУ. Загалом у період правління УНР на території України в повному обсязі діяв Кримінальний кодекс 1903 р., Тюремний статут, окремі інструкції до статуту, постанови Тимчасового уряду від 6 липня та 2 серпня 1917 р. [16, с. 30–31; 26, с. 60; 34, с. 125; 35, с. 22; 36, с. 145–146; 37, с. 67–68; 38, с. 399, 463–464, 477].

Зарубіжні фахівці теж зауважують деякі особливості такого законодавства. Так, наприклад, на думку англійського юриста Л. Радзиновича, «авторитарній моделі кримінальної юстиції» притаманне розпливчате визначення злочинів, слабкі вимоги до доказів вини, виконання суддями й прокурорами вказівок влади, суворі вирoki, позасудова репресія та секретність. Польський соціолог А. Подгорецький говорить про послужливих суддів, політизоване тлумачення законів, непередбачуваність законодавців, суворі покарання й регулярне використання секретних правових розпоряджень. Загалом епоха громадянської війни, що настала за жовтневою революцією, характеризувалась надзвичайними репресивними заходами, метою яких було тотальне придушення будь-яких спроб боротьби з новим устроєм. Органами репресії виступали переважно не суди, а органи адміністративної юстиції, як покарання на практиці часто застосовували розстріл [37, с. 4–5; 39, с. 22; 40, с. 422; 41, с. 217].

Каторга і висилка активно застосовувалися в УНР як за часів Центральної Ради, так і Директорії, наприклад, за законом «Про покарання всіх учасників війни і повстання проти Української Держави» від 5 березня 1918 р. У цьому контексті О. Скар доповідав 9 квітня 1918 р. про нелюдські умови тримання повстанців-більшовиків (200–300 осіб у підвальному вогкому приміщенні, яке розраховане на 50 осіб без жодних висунутих звинувачень), а 13 квітня 1918 р. міністр судових справ С. П. Шелухін вказував на тяжке становище засуджених через руїну та голод внаслідок нестачі фінансування. У своїх спогадах Д. В. Кримінський – тюремний інспектор Чернігівської губернії – писав про

постійні приниження, анархію та непідконтрольність місць позбавлення волі. Після приходу до влади урядових структур Української держави гетьмана П. Скоропадського, до яких входили такі відомі вчені-юристи, як І. О. Кістяківський, М. П. Чубинський, М. М. Могилянський та ін., проблема переустрою системи виконання кримінальних покарань вирішена не була, хоча спогади очевидців свідчать про покращення режимних умов утримання засуджених. Деякі кроки в цьому напрямі було зроблено Директорією, адже у липні 1919 р. С. В. Петлюра затвердив тимчасовий Статут внутрішньої служби (копіював Статут внутрішньої служби Російської імперії від 1 березня 1916 р.) та закон «Про судочинство в штатних судах» від 4 серпня 1920 р., якими серед іншого регламентувалися питання виконання покарань, права, обов'язки, умови та підстави утримання засуджених. Проте Українська Народна Республіка не змогла утримати владу і прийняті у 1919–1920 рр. положення практично не було реалізовано [5, с. 20; 26, с. 61; 33, с. 16–19, 22; 42, с. 87–88; 43, с. 64–65; 44, с. 57; 45, с. 180, 260, 271–272; 46, с. 473–474].

У цей час у РСФСР 16 травня 1918 р. було створено революційний трибунал; за постановою «Про червоний терор» від 5 вересня органами надзвичайної комісії були репресовані 31389 осіб, з яких 6185 – були розстріляні, 14 829 – ув'язнені, 6407 – запроторені у концентраційні табори, 4068 – взяті в заручники. З 30 листопада було заборонено посилатись на будь-які нормативно-правові акти дореволюційного періоду. З 15 квітня 1919 р. і 17 травня 1919 р. було законодавчо закріплено створення концентраційних таборів, які перебували у віданні Наркомату внутрішніх справ (НКВС). До кінця 1919 р. вдалося сформувати більшість норм із Загальної частини кримінального права, і було прийнято Керівні засади з кримінального права РРФСР 1919 р., введені у дію на території України урядом республіки в 1920 р. На грудень 1921 р. у 120 таборах НКВС фактично містилося від 30 до 60 тис. ув'язнених, з яких 44,1 % – звинувачених у контрреволюційній діяльності [37, с. 32; 42, с. 89; 48; 49, с. 37].

Загалом можна стверджувати, що у період 1917–1921 рр. жодної профілактичної, виправної або ж організаційної допомоги в'язням не надавалося; закономірно виникали проблеми з харчовим та речовим забезпеченням. Значно зріс рівень рецидивної злочинності [5, с. 18; 50, с. 25].

Подальшому розвитку пенітенціарної політики радянського режиму були притаманні два концептуальні напрями: 1) жорстоке придушення контрреволюції та 2) «виховання», потім – «виправлення», а ще пізніше – «виправлення й перевиховання» засуджених. У 1922 р. при обговоренні проекту нового кримінального кодексу на третій сесії ВЦВК IX з'їзду народний комісар юстиції Д. І. Курський наголошував, що злочинця необхідно ізолювати та спробувати виправити, але не застосовувати помсту. У науці дедалі частіше досліджували проблематику загального та спеціального попередження злочинів та боротьби із рецидивом шляхом виправлення засуджених осіб. На тлі громадянської війни і «червоного терору» на сторінках першого радянського юридичного журналу «Пролетарська революція і право» була дискусія про можливість виправлення

представників експлуататорських класів. У своїх роботах інші учені того часу зазначали, що покарання хоча і має елемент репресивності, але страх та відплата мають піти у минуле [8, с. 18; 19, с. 33–36; 31, с. 70; 39, с. 19–22; 42, с. 92; 47, с. 41–44; 51, с. 81; 52, с. 18; 53, с. 23].

Розвиток пенітенціарної системи продовжився прийняттям у серпні 1922 р. першого Кримінального кодексу на території України, який визначив систему кримінальних покарань, у 1924 р. – першого радянського Виправно-трудового кодексу, що зумовило виникнення нової галузі – виправно-трудового права. 23 жовтня 1925 р. II сесія ВУЦВК IX скликання затвердила Виправно-трудовий кодекс УРСР, що почав діяти 15 листопада 1925 р., того ж року було прийнято Положення про всеросійські та губернські (обласні, крайові) комітети допомоги утримуваним у місцях позбавлення волі та звільненим з них. Основними засобами виправного впливу було визначено суспільно корисну працю і культурно-просвітницьку діяльність (ст.ст. 51, 82–99). Серед іншого кодекс закріпив і положення з ресоціалізації засуджених (ст.ст. 10, 150, 156–164, 227). Відповідно до ст. 277 звільнені з місць позбавлення волі мали право на матеріальну допомогу, підтримку при поверненні на місце постійного проживання, надання приміщення, харчування і позик на пільгових умовах, юридичну та медичну допомогу, професійне і загальноосвітнє навчання. За статтями 6 та 49 заборонялись фізичні та психічні знущання, застосування кайданів, наручників, карцеру, одиночного ув'язнення, позбавлення їжі, побачень ув'язнених з їх відвідувачами через решітку [2, с. 180–181; 17, с. 388–389; 21, с. 377; 26, с. 71; 54, с. 43; 55, с. 65].

Більшість науковців позитивно характеризують Кодекс. Але, важливо зауважити, що на практиці його положення не були реалізовані повною мірою. О. Я. Естрін та В. С. Трахтеров, критикуючи «буржуазну прогресивну систему» за її виправний нахил, зазначали, що у діяльність місць позбавлення волі вона, одначе, не ввійшла [2, с. 180, 182; 17, с. 388–389; 26, с. 71; 50, с. 25; 56, с. 43, 46; 57, с. 25].

Прийняття нового кодексу не вирішило нагальних проблем пенітенціарної системи, а кількість засуджених до позбавлення волі продовжила зростати. У доповідній записці народного комісара внутрішніх справ РРФСР А. Белобородова вказувалося, що у місцях позбавлення волі, розрахованих на 73 тис., утримувалося майже 101 тис. осіб. У липні 1926 р. загальна кількість становила 122 тис., щоправда восени 1927 р. внаслідок амністії, приуроченої до десятиріччя Жовтневої революції, було звільнено майже 51 тис. осіб [49, с. 39–40].

У 1928 р. НКВД УРСР направило на місця Положення про окружні комітети допомоги звільненим засудженим, відповідно до якого у Києві, Дніпропетровську, Одесі, Полтаві, Житомирі, Луганську, Сталіно (суч. Донецьк) та інших було створено низку добровільних товариств, таких як «Геть злочинність» та «Комітети допомоги звільненим із місць позбавлення волі». Загалом на підприємствах «Геть злочинність» у 1929–1930 рр. працювало понад 1000 засуджених, більшість – рецидивісти. 7 жовтня 1931 р. вони були ліквідовані

та реорганізовані у бюро допомоги при виправно-трудових установах. У 1933 р. був прийнятий новий Виправно-трудовий кодекс РСФСР, проте його положення не відповідали реальній ситуації у місцях позбавлення волі. На думку І. В. Упорова, політико-виховна робота за кодексом чітко і однозначно закріпила ідеологічну спрямованість виправного процесу в місцях позбавлення волі, а О. С. Смикалін переконаний, що Кодекс служив ширмою для масових незаконних репресій [2, с. 183–186; 58, с. 7; 59, с. 104].

У подальшому нормативно-правові акти радянського уряду суттєво змінили положення Кодексу. Правовою основою функціонування Головного управління виправно-трудових таборів (рос. ГУЛАГ) стала постанова ЦВК і РНК СРСР від 6 листопада 1929 р. «Про зміни статей 13, 18, 22, 33 Основ кримінального законодавства СРСР та союзних республік», якою було запроваджено нову міру соціального захисту – позбавлення волі у виправно-трудових таборах (ВТТ) віддалених місць СРСР. Перший такий табір був створений уже в квітні 1929 р. Постановою ВЦВК від 20 березня 1930 р. оголосили посилення виправно-трудового впливу на засуджених. У 1932 р. 59 % засуджених було охоплено соцзмаганнями, 47 % – ударництвом. Після видання Тимчасової інструкції про режим тримання ув'язнених у виправно-трудових таборах від 2 серпня 1939 р. та Тимчасової інструкції про режим тримання ув'язнених у виправно-трудових колоніях від 4 липня 1940 р., які мали таємний характер, правове регулювання функціонування місць ув'язнення НКВС СРСР остаточно набуло вузьковідомчого підконтрольного характеру [5, с. 21; 26, с. 73; 53, с. 29; 58, с. 8].

На практиці в тюрмах заарештовані піддавалися побиттю, «конвеєрним» допитам. Найчастіше змучені і налякані люди «зізнавалися» в зраді інтересів Батьківщини, шпигунстві на користь іноземних держав, організації повстанських загонів для боротьби проти радянської влади, шкідництві, диверсіях, тероризмі [60, с. 7].

Починаючи з середини 30-х років, припинився і розвиток науки виправно-трудового права. На всі матеріали у сфері виконання покарань (включаючи нормативні акти, дані статистики) ставилися грифи обмеженого користування. Було припинено планові наукові дослідження, курс виправно-трудового права був виключений з навчальних планів юридичних вищих навчальних закладів, а у відкритій пресі майже не публікувались роботи з проблем виконання покарання. Чимало вчених того періоду були репресовані і потрапили в місця позбавлення волі. Робота решти з них часто зводилась до вивчення та коментування дорадянського періоду. А професори Б. С. Утєвський, М. М. Ісаєв, Б. С. Маньковський та інші зміщують акцент у змісті позбавлення волі з виховного на каральний [50, с. 27; 53, с. 71; 61, с. 54; 62, с. 223-224; 63, с. 20; 57, с. 26].

Перед війною була остаточно сформована система таборів. Загальна кількість ув'язнених (дані є приблизними) на 1 січня 1940 р. склала 1,6 млн осіб. За 1941–1945 рр. у таборах ГУЛАГу було ув'язнено 3,4 млн осіб; 600 тис. там померло. На схід було переміщено 900 тис. спецпереселенців. За 1941–1944 рр. в ГУЛАГ прибуло 2,55 млн осіб, а вибуло, в тому числі в армію, майже 1 млн.

На 1 червня 1944 р. у СРСР налічувалося 1,2 млн ув'язнених. На початок жовтня 1945 р. на спецпоселенні значилося 2,2 млн осіб. Війна вкрай погіршила становище ув'язнених, особливо щодо матеріально-побутового забезпечення та медико-санітарного обслуговування. У 1941–1942 рр. на одного ув'язненого припадало менше 1 кв. м житлової площі. Умови тримання засуджених та ув'язнених у ВТТ були жахливими. Камери та бараки переповнені, харчування та медичного забезпечення, як таких, не було. Часто траплялись випадки, коли люди вмирали від голоду й тяжкої праці [42, с. 102; 58, с. 9; 59, с. 134; 64, с. 172; 65, с. 64; 66, с. 99].

Виправно-трудові установи у період Другої світової війни були переорієнтовані на військові умови праці. До 1944 р. ув'язнені працювали на 650 підприємствах країни, які випускали боеприпаси, танки, літаки, гармати та іншу військову техніку. Указами Президії ВР СРСР від 12 липня і 24 листопада 1941 р. з місць позбавлення волі достроково було звільнено велику кількість осіб, які відбували покарання за менш небезпечні злочини. Після звільнення вони були спрямовані до діючої армії. Наказом від 28 липня 1942 р. № 227 було створено систему штрафних батальйонів. Відповідно до секретної директиви НКВС СРСР від 29 квітня 1942 р. № 185 окремі ув'язнені мали перебувати у місцях позбавлення волі до кінця війни, а не до строку позбавлення волі за вироком, що значною мірою вплинуло на створення системи табірної юстиції в 1944–1954 рр. [65, с. 63–64; 67, с. 90; 68, с. 150–151].

На початку 1948 р. таємна постанова Ради Міністрів СРСР наказувала встановити в особливих таборах і в'язницях суворий режим тримання в'язнів, заборонити всі пільги, а працездатних використовувати лише на важких фізичних роботах. Дослідники вказують на зростання чисельності ув'язнених після війни і до літа 1950 р. коли був досягнутий абсолютний максимум – 2,6 млн осіб у таборах і колоніях, а в тюрмах у цей період чисельність коливалася в межах від 170 до 190 тис. Ще кілька десятків тисяч повинно було знаходитися «в дорозі». Максимальне число ув'язнених в СРСР перевищувала 2,8 млн осіб. Схожі цифри наводить і відомий криміналіст проф. Н. Крісті. За його даними, у 1950 р. відносна кількість засуджених була 1400 осіб з 100 тис. жителів, що відповідає показнику у 2,5 млн осіб, а це 1,4 % усього населення, включаючи людей похилого віку і дітей [69, с. 26, 77; 64, с. 172; 42, с. 108].

Реорганізаційний період. Зі смертю Сталіна 5 березня 1953 р. розпочалася нова доба в радянській історії. Керівництво ініціювало низку прогресивних процесів у всіх секторах суспільного життя і державного управління. Так, 27 березня 1953 р. Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про амністію», яким було звільнено з ув'язнення широке коло осіб і зменшено навантаження на пенітенціарну систему країни. З метою практичного втілення питань, пов'язаних з виправленням засуджених, з 1954 р. починається перебудова тюрем та таборів на виховні установи, а на кінець 1950-х рр. органами КДБ і прокуратури було переглянуто справи майже 5,5 млн осіб, які перебували на обліку репресивних органів [8, с. 21; 31, с. 71; 70, с. 30–34; 71, с. 92–94].

Приблизно у той же період відновився розвиток виправно-трудового права як самостійної науки, було зафіксовано перші публічні виступи з приводу необхідності реформування кримінально-виконавчого законодавства. О. М. Румянцев у 1957 р. зазначав, що покарання ставить собі за мету перевиховання злочинця, а не відплату. У 1959 р. голова Верховного Суду СРСР О. Ф. Горкін наголошував, що застосування покарань в соціалістичному суспільстві ставить собі за мету виправлення та перевиховання злочинців. М. Д. Шаргородський вказував, що одним із завдань покарання є виховання виправлення, перевиховання та ресоціалізація засуджених. Проте, на думку проф. Стефана Леленталя (Stefan Lelental), постановка такого завдання щодо покарання перевищувала реальні можливості виправних закладів, а завищені наміри, відірвані від реальності, призводять до ідеалізації цілей покарання. Схожу тезу висловили В. А. Бадира та Т. А. Денисова, вказуючи, що на практиці основним призначенням виправно-трудової системи залишилось вирішення економічних питань соціалістичного будівництва [8, с. 21; 52, с. 19–20, 31; 72, с. 508–514; 74, с. 172–173].

24 травня 1957 р. було прийнято Положення про наглядові комісії при виконавчих комітетах районних і міських рад депутатів, ст. 5 якого установлювала обов'язок надати допомогу у працевлаштуванні особам, звільненим з місць позбавлення волі. Того ж року була проведена друга масштабна амністія за післявоєнний період. 25 грудня 1958 р. було прийнято Основи кримінального законодавства СРСР та союзних республік, ст. 20 якого визначала покарання не лише карою за скоєний злочин, але і таким, що має на меті виправлення та перевиховання засуджених в дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, поваги до правил соціалістичного співіснування. Виходячи з положень цієї статті, стверджували науковці, виправлення засуджених знаходиться на перехресті дослідження різноманітних наук та може бути досягнутим лише за морального перетворення людини [8, с. 19; 42, с. 109; 74, с. 7–8; 75, с. 114; 76, с. 200; 77, с. 44–45].

26 липня 1961 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР було затверджено Положення про ВТК і тюрми МВС УРСР, за яким передбачалося створення установ загального, посиленого, суворого й особливого режимів. У 1963 р. законом був передбачений новий вид ВТУ – колонії-поселення, куди із ВТК, що охоронялись, могли переводитись засуджені, які «твердо стали на шлях виправлення». 20 березня 1964 р. Президія Верховної Ради СРСР ухвалила Указ «Про умовне звільнення з місць позбавлення волі засуджених, що стали на шлях виправлення, для роботи на будівництві підприємств народного господарства». 11 липня 1969 р. Законом СРСР було затверджено Основи виправно-трудового законодавства СРСР і союзних республік, завданням яких було не тільки забезпечення виконання кримінального покарання, а й виправлення та перевиховання засуджених. У цілому в пенітенціарній сфері до кінця 1960-х років остаточно склався тип радянської установи, що виконує покарання у виді позбавлення волі – це виправно-трудова колонія. Як писав

М. О. Стручков, життя показало правильність вибору цієї форми [8, с. 21; 17, с. 513, 525; 42, с. 110–112].

На початку 70-х років теорія виправно-трудового права остаточно сформувалась як галузева юридична наука. Виправно-трудовий кодекс зазнав нових змін. Так, ст. 2 ВТК вказувала, що виправно-трудове законодавство, серед іншого, регулює умови відбування покарання і участі громадськості у виправленні і перевихованні засуджених. Ці поняття більш детально розкрито у положеннях статей 6, 7, 9 та ін. Системний аналіз положень виправно-трудового кодексу від 1973 р. дає змогу говорити про фактичну наявність ресоціалізації як явища без юридичного закріплення відповідної термінології [79; 57, с. 28].

У постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 29 травня 1970 р. ставилося питання про вдосконалення виховної роботи серед засуджених, зміцнення кадрового складу виправно-трудових установ, розширення підготовки фахівців. У лютому 1977 р. було запроваджено інститут короткострокових виїздів засуджених за межі місць позбавлення волі. Вони дозволялись, як правило, особам, які позитивно характеризувались, у зв'язку зі смертю або тяжкою хворобою їх близького родича. ВТК УРСР 23 березня 1977 р. було доповнено новим розділом «Порядок і умови виконання умовного засудження до позбавлення волі й умовного звільнення з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням до праці». Однак насправді, на думку І. В. Упорова, зміни в виправно-трудовому законі пов'язувалися лише з виробничою діяльністю, матеріально-побутовими умовами та виховною роботою, в той час як правове становище засуджених, безсумнівно позитивно сприйняте в 1970 р., значно відставало, і вже до рубежу 1980-х років розрив виявився досить значним і мав негативний вплив на морально-психологічний клімат серед засуджених і стан правопорядку в ВТУ [17, с. 534, 540–541; 42, с. 112; 57, с. 72–73].

Характерною ознакою практичного аспекту репресивної практики СРСР 60-х та 70-х років стало застосування примусового лікування у психіатричних лікувальних установах у позасудовому порядку, на підставі лише судово-психіатричної експертизи [78, с. 122].

Особливістю наукових досліджень 70-80-х років минулого століття була реалізація локальних науково-практичних експериментів, які надалі були реалізовані у масштабах держави. Найбільш відомими експериментами такого роду слід назвати «Вологодський досвід» (система проміжної педагогічної атестації засуджених), «Челябінський» (організація виховної роботи в окремих ланці), «Томський» (розвиток трудової та громадської активності засуджених на основі колективних форм організації та оплати праці) та інші. У 1982 р. в кримінальні кодекси союзних республік було введено нову міру покарання – направлення у виховно-трудовий профілакторій. Указом Президії ВР РРФСР від 16 липня 1984 р. було затверджено Положення про порядок та умови виконання кримінальних покарань, не пов'язаних із заходами виправно-трудового впливу на засуджених. Таким чином, норми даного положення і Положення про дисциплінарний батальйон у ЗС СРСР, затверджене указом Президії Верховної Ради

СРСР від 21 квітня 1983 р., не тільки завершили нормативно-правове оформлення предмета виправно-трудового права, а й стали вагомим аргументом на користь перейменування даної галузі права в кримінально-виконавче право [21, с. 378; 31, с. 72–73; 50, с. 42].

Перебудовні процеси кінця 80-х років ХХ ст. уможливили певні зміни, зокрема у кримінально-виконавчій системі, яка була створена на принципах суворого централізму й адміністративно-командного управління і не могла повною мірою забезпечити покладені на неї функції. Період становлення незалежності України характеризується формуванням власних доктринальних положень на основі радянського наукового спадку. Ще на межі 1989–1990 рр. назріла об'єктивна потреба переосмислення існуючої кримінально-виконавчої політики, зміни виправно-трудового права на кримінально-виконавче, адже застарілі консервативні методи управління системою виконання покарань себе вичерпали. 2 листопада 1996 р. було затверджено Модельний кримінально-виконавчий кодекс СНД, що був спрямований на досягнення такої мети покарання, як виправлення засуджених. У тому ж році Г. О. Радов підготував доктринальну модель Закону України «Про пенітенціарну систему України», використавши результати дослідження пенітенціарної практики інших країн, історію становлення системи органів і установ виконання покарань в Україні. Модельний КВК СНД 1996 р. та положення цього Закону було покладено в основу чинного Кримінально-виконавчого кодексу України 2003 р. [26, с. 76; 80, с. 8–9; 81, с. 291; 82, с. 339–340; 83, с. 11].

Висновок. Дослідження історичного аспекту виправлення та ресоціалізації засуджених дозволило виокремити негативний досвід та здобутки минулих років. Україна нині перебуває на етапі реформування пенітенціарної системи, а низка нормативно-правових актів кримінально-виконавчого права є спадщиною минулого, що неодмінно заслуговує уваги до таких проблемних аспектів їх реалізації, як політизоване тлумачення законів, занадто суворі вирoki або позасудова репресія та секретність, притаманні репресивному періоду. Невдалим досвідом є також орієнтованість установ виконання покарань на підтримання високого рівня економічних показників поза ефективною роботою із засудженими. Практика вирішення питань переходу управління установами виконання покарань між різними державними формуваннями у 1917–1921 рр. може стати у нагоді для реінтеграції тимчасово окупованих та прилеглих територій України.

Між тим, уваги заслуговують і позитивні аспекти досліджуваної діяльності у минулому. Важливо зауважити ефективність і наполегливість Товариства піклування про тюрми у полегшенні режиму ув'язнення та ресоціалізації звільнених осіб. Добру оцінку науковців отримали законодавчо закріплені права на матеріальну, юридичну, освітню, медичну допомогу, поселення та працевлаштування. А реалізація локальних науково-практичних експериментів за аналогією 70–80-х років минулого століття сьогодні може стати основою для підвищення ефективності загальнодержавного реформування пенітенціарної системи України.

Загалом, XIX–XX століття – період трансформації виправлення та ресоціалізації засуджених. Переконані, що неоціненний багаторічний досвід, що став фундаментом подальших наукових розробок, унеможливить прикрі помилки у роботі з засудженими у нинішніх умовах.

Список літератури

1. Антонян Ю. М. Пенитенциарная периодизация и исправление осужденных. *II Международный пенитенциарный форум* : сб. тезисов выступлений и докладов участников. Рязань, 2015. № 4. С. 6–11.
2. Бандурка А. М., Денисова Т. А., Трубников В. М. Общая теория социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания. Харьков-Запорожье : НУВД, ЗГУ, 2002. 440 с.
3. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / за ред. Н. Я. Оглоблина. Киев, 1915. 699 с. URL: <http://elibr.shpl.ru/ru/nodes/4926-vladimirskiy-budanov-m-f-obzor-istorii-russkogo-prava-pg-kiev-1915> (дата звернення: 02.04.2021).
4. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. 2-е испр. и значит. доп. изд. Киев : тип. И. и А. Давиденко, 1882. 930 с. URL: <https://dspace.spbu.ru/handle/11701/17447> (дата звернення: 29.03.2021).
5. Богатирьов І. Г., Богунов С. О., Дука О. А., Зінченко С. А., Копотун І. М., Фрейман Г. О. Пенітенціарна система України: історія та сучасність : Видання до 15-ої річниці утворення центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань / за заг. наук. ред. О. В. Лісцікова. Київ : ДПСУ, 2013. 268 с. URL: <https://i-rc.org.ua/files/DPTS-istorya-suchasnist.pdf> (дата звернення: 17.03.2021).
6. Горегляд О. И. Опыт начертания российского уголовного права. О преступлениях и наказаниях вообще. Санкт-Петербург : Тип. Иос. Иоаннесова, 1815. Ч. 1. 168 с. URL: <http://elibr.shpl.ru/ru/nodes/24671-goreglyad-o-i-opyt-nachertaniya-rossiyskogo-ugolovnogo-prava-ch-1-o-prestupleniyah-i-nakazaniyah-voobsche-spb-1815> (дата звернення: 17.03.2021).
7. Пальченкова В. М. Трансформація громадського контролю за виконанням покарань: історико-правовий аналіз : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2013. 524 с.
8. Бадира В. А., Денисова Т. А. Правові основи виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі : монографія. Запоріжжя, 2009. 168 с.
9. Иваняков Р. И. История создания первых в России учреждений патроната над освобожденными из исправительных учреждений. *Вестник современной науки и практики*. № 1. 2019. С. 18–21.
10. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных: издание 1885 г. *Свод законов Российской империи* : неоф. издание. Санкт-Петербург : Деятель, Т. 15. 1912. 202 с. URL: https://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/ulogenie_o_nakazaniyah_ugolovnih_i_ispravitelnih_1845_goda.pdf (дата звернення: 01.03.2021).
11. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. 2-е изд., пересмотр. и доп. Санкт-Петербург : Гос. тип., 1902. Т. 2. 1902. С. 816–1460. URL: <http://elibr.shpl.ru/ru/nodes/59227-t-2-1902> (дата звернення: 01.04.2021).
12. Сергеевский Н. Д. Современные задачи уголовного законодательства в России. *Избранные труды* / под ред. А. И. Чучаева. Москва, 2008. С. 483.
13. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовная ответственность и наказание. Минск : Вышэйш. шк., 1976. 384 с.
14. Кучинский И. А. К вопросу о нравственном исправлении преступников. *Журнал Министерства Юстиции*. 1897. № 10. С. 147–158. URL: <https://www.prilib.ru/item/332766> (дата звернення: 01.03.2021).
15. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюрьмоведением. Санкт-Петербург: тип. М-ва путей сообщения (А. Бенке), 1889. 504 с. URL: <https://www.prilib.ru/item/332766> (дата звернення: 05.04.2021).

16. Россіхін В. В. Пенитенціарна система Російської імперії в XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2005. 219 с.

17. Упоров И. В. Пенитенциарная политика России в XVIII–XX вв. Историко-правовой анализ тенденций развития : монография. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2004. 608 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/878132> (дата звернення: 05.04.2021).

18. Фельдштейн Г. С. Ссылка. Очерки ея генезиса, значения, истории и современного состояния. Москва : Т-во скоропечатни А. А. Левенсон, 1893. 191с. URL: <https://www.library6.com/books/773535.pdf> (дата звернення: 03.04.2021).

19. Познышев С. В. Основы пенитенциарной науки. Москва : Юридическое издательство Наркомюста, 1923. 342 с. URL: <https://dspace.spbu.ru/handle/11701/18259> (дата звернення: 06.04.2021).

20. Григорьев А. Н. Реформирование пенитенциарной системы на Украине в конце 19 – начале 20 вв. на примере Таврической губернии. *Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України*, 1999. С. 1–8. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/94367/14-Grigoryev.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.03.2021).

21. Маликов Б. З. Становление уголовно-исполнительной политики в дореволюционной и Советской России. *Уголовно-исполнительное право*. 2017. Т. 12, № 4. С. 374–379.

22. Ковалевский П. И. Борьба с преступностью путем воспитания. Москва : изд. т-ва М. О. Вольф, 1908. 72 с. URL: <https://dspace.spbu.ru/handle/11701/21068> (дата звернення: 24.03.2021).

23. Гогель С. К. Роль общества в деле борьбы с преступностью. Санкт-Петербург : Общественная польза, 1906. 282 с. URL: <https://dspace.spbu.ru/handle/11701/17924> (дата звернення: 29.03.2021).

24. Виленский-Сибиряков В. Л. Каторга и ссылка в русской революции. Москва : изд-во Всесоюзного о-ва политкаторжан и ссыльнопоселенцев, 1924. 15 с. URL: <http://elibrary.shpl.ru/ru/nodes/22374-vilenskiy-sibiryakov-v-d-katorga-i-ssylka-v-russkoy-revolutsii-m-1924> (дата звернення: 06.04.2021).

25. Рыбаков А. А. Контроль за лицами, условно-досрочно освобожденными от отбывания наказания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08: Владимирский государственный университет имени Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых. Владимир, 2015. 173 с. URL: http://www.agprf.org/userfiles/ufiles/dis_sovet/diss/2015/tybakov/tybakov.pdf (дата звернення: 18.03.2021).

26. Закон об условном досрочном освобождении с изложением рассуждений, на коих он основан / под ред. Д. А. Коптева, Санкт-Петербург : изд. Г. Г. Ходунова, 1909. № 126. 384 с. URL: <https://library6.com/books/133433.pdf> (дата звернення: 01.04.2021).

27. Яцишин М. М. Историко-правові засади кримінально-виконавчої політики України : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 440 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153577637.pdf> (дата звернення: 01.04.2021).

28. Поцелуев Е. Л. Уголовно-правовая политика Временного правительства России в 1917 году. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Санкт-Петербург : Право. 2018. Т. 9. С. 4–22. URL: <http://vestnik.spbu.ru/html18/s14/s14v1/s14v1.html> - БАН, Коллекция Web of Science Emerging Sources Citation Index. (дата звернення: 07.04.2021).

29. Петроградский Совет рабочих и солдатских депутатов. Исполнительный комитет. Протоколы заседаний исполнительного комитета и бюро И. К. / подгот. к печ. Б. Я. Наливайским ; с предисл. Я. А. Яковлева. Москва : Гос. изд-во, 1925. 374 с. URL: <http://elibrary.shpl.ru/ru/nodes/25104-petrogradskiy-sovet-rabochih-i-soldatskih-deputatov-ispolnitelnyy-komitet-protokoly-zasedaniy-ispolnitelnogo-komiteta-i-byuro-i-k-m-l-1925-1917-g-v-dokumentah-i-materialah> (дата звернення: 05.04.2021).

30. Жижиленко А. А. Очерки по общему учению о наказании. Петроград : Academia, 1923. 108 с. URL: <http://elibrary.shpl.ru/ru/nodes/57821-zhizhilenko-a-a-ocherki-po-obshchemu-ucheniyu-o-nakazanii-pg-1923> (дата звернення: 01.03.2021).

31. Уткин В. А. Отечественная наука уголовно-исполнительного права: очерк истории. *Уголовная юстиция*. 2017. № 9. С. 69–77. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otechestvennaya-nauka-ugolovno-ispolnitelnogo-prava-ocherk-istorii> (дата звернення: 10.04.2021).
32. Реент Ю. А., Архипов С. В. Пенитенциарная система России в условиях кризиса 1917 года (к 100-летию Февральской буржуазно-демократической революции в России). *Человек: преступление и наказание*. 2017. Т. 26. № 2. С. 230–235. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/penitentsiarnaya-sistema-rossii-v-usloviyah-krizisa-1917-goda-k-100-letiyu-fevral'skoy-burzhuazno-demokraticeskoy-revoljutsii-v-rossii/viewer> (дата звернення: 07.04.2021).
33. Сокальська О. В. Теорія і історія держави і права; історія політичних і правових учень. *Вісник пенітенціарної асоціації України*, 2018. № 3(5). С. 7–26. URL: <https://visnykpau.com/index.php/journal/article/view/226/262> (дата звернення: 11.04.2021).
34. Декрет СНК № 1 от 24.11.1917 «О суде». *Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917–1918 гг.* Москва : Политиздат, 1957. С. 42
35. Орел Ю. В. Развитие законодательства об уголовно-правовой охране нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины в 1917–1960 гг. Москва : LEX RUSSICA, № 7. 2015. С. 103–116. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-zakonodatelstva-ob-ugolovno-pravovoy-ohrane-normalnoy-deyatelnosti-organov-i-uchrezhdeniy-penitentsiarnoy-sluzhby-ukrainy-v> (дата звернення: 06.04.2021).
36. Токарев Ю. С. Документы народных судов (1917–1922 гг.). Санкт-Петербургский институт истории РАН, Москва : изд-во АН СССР. 1963. С. 143–175. URL: http://www.spbiiran.nw.ru/wp-content/uploads/2017/04/tokarev_Y_S_5.pdf (дата звернення: 06.04.2021).
37. Чуваков О. А. Кримінальне право в Україні (1917–1922 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2003. 195 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1423581> (дата звернення: 06.04.2021).
38. Українська Центральна рада: Документи і матеріали : у 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / упорядн. : В. Ф. Верстюк (керівник). НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Київ : Наук. думка, 1996. 590 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0008975> (дата звернення: 11.04.2021).
39. Ширвиндт Е. Г., Утевский Б. С. Советское пенитенциарное право. Москва, 1927. 276 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/2989058> (дата звернення: 06.04.2021).
40. Radzinowicz L. Penal Repressions. *Cambridge Law Journal*. 1991. № 2 P. 422–444. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/cambridge-law-journal/article/abs/penal-regressions/E7093D699A7DDE457ACAC4AA0E674973> (дата звернення: 07.04.2021).
41. Podgorecki A. Totalitarian Law: Basic Concepts and issues. *Totalitarian and Post-Totalitarian Laws*. 1996. № 17. P. 250.
42. Кримінально-виконавче право України : підручник / за заг. наук. ред. Є. Ю. Бараша. Київ : НАВС, 2018. Т. 1. 364 с.
43. Фаренюк С. Я. Кримінально-виконавча система і законодавство політичного періоду. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джузи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. С. 56–73.
44. Шульгін В. В. Реалізація військового законодавства України: теоретико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 285 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/k2/dissertations/4/3.pdf> (дата звернення: 11.04.2021).
45. Українська Центральна рада: Документи і матеріали : у 2-х т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / упорядн. : В. Ф. Верстюк (керівник). НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Київ : Наук. думка, 1997. 424 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-00-0013-8/966-00-0013-8.pdf> (дата звернення: 11.04.2021).
46. Гетман П. П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год: сборник документов / под общ. ред. О. К. Иванцова; сост. Е. В. Балушкина, Н. В. Григорчук и др. Москва : Политическая энциклопедия, 2014. 1087 с. URL: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/8-getman-p-p-skoropadskiy-ukraina-na-perelome-1918-god-sbornik-dokumentov> (дата звернення: 10.04.2021).

47. Маннс Г. Ю. Общее и специальное предупреждение в уголовном праве. Иркутск : Власть труда, 1926. 72 с. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01008164476> (дата звернення: 06.04.2021).
48. Хрестоматия по истории отечественного государства и права 1917–1991 годов. Москва : Зерцало, 1997. С. 63–68. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901870462> (дата звернення: 10.04.2021).
49. Реент Ю. А., Жигалев А. В. Становление исправительно-трудовой системы советской России в 20-е годы XX века. *Человек: преступление и наказание*. 2009. № 2. С. 35–41.
50. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права. Проблемы общей части. Москва : Юрид. лит., 1984. 240 с. URL: <http://criminology.ru/library/courses/3512.html> (дата звернення: 14.04.2021).
51. Курский Д. И. Избранные статьи и речи. Москва : Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1958. 327 с.
52. Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность. Ленинград : изд-во Ленингр. ун-та, 1973. 160 с.
53. Уткин В. А. Наказание и исправительно-трудовое воздействие. Томск : изд-во Томск. ун-та, 1984. 187 с. URL: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/services/Download/vtls:000055469/SOURCE1> (дата звернення: 17.04.2021).
54. Фумм А. М., Яковлева О. Н. Первая кодификация в сфере исполнения наказаний как фактор развития отечественного уголовно-исполнительного законодательства. *Человек: преступление и наказание*. 2016. № 4 (95). С. 41–45.
55. Иванов И. В. Роль и значение первой кодификации уголовного и исправительно-трудового законодательства Украины для организационно-правовых основ деятельности органов и учреждений исполнения наказаний. *Вестник института: преступление, наказание, исправление*. 2008. С. 63–67. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-i-znachenie-pervoy-kodifikatsii-ugolovno-i-ispravitelno-trudovogo-zakonodatelstva-ukrainy-dlya-organizatsionno-pravovyh-osnov/viewer> (дата звернення: 14.04.2021).
56. От тюрем к воспитательным учреждениям : сборник статей / под общ. ред. А. Я. Вышинского. Москва : Советское законодательство, 1934. Т. 1. 449 с.
57. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі : монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка. Харків, 2011. 323 с.
58. Упоров И. В. Исправительно-трудовой кодекс РСФСР 1933 г.: общеправовая характеристика. *Гуманитарный научный вестник*. 2017. № 10. С. 6–11. URL: <http://naukavestnik.ru/doc/gv-2017-№10-Urovov.pdf> (дата звернення: 17.04.2021).
59. Смыкалин А. С. Колонии и тюрьмы в советской России : монография. Москва : Юстиция, 2016. 223 с.
60. Салтык Г. А. Воспоминания бывших узников исправительно-трудовых лагерей СССР как исторический источник. *Электронный научный журнал Курского государственного университета*. 2012. №. 4 (24). С. 16–20.
61. Утевский Б. С. Советская исправительно-трудовая политика. Москва : ОГИЗ, 1935. С. 54.
62. Суслина Е. В. Понимание лишения свободы в трудах М. М. Исаева и Б. С. Утевского. *Актуальные проблемы российского права*. 2016. № 12 (73). С. 220–226.
63. Иванова Г. М. История ГУЛАГа, 1918–1958: социально-экономический и политико-правовой аспекты. Москва : Наука, 2006. 438 с. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1380628894.pdf> (дата звернення: 17.04.2021).
64. Хохлов А. В. Роль сектора «лагерной» экономики в восстановлении народного хозяйства: проблемы историографии. *Научные ведомости БелГУ. Сер. История. Политология. Экономика. Информатика*. 2009. № 15 (70). С. 170–175. URL: <http://dspace.bsu.edu.ru/handle/123456789/10392?locale=ru> (дата звернення: 17.04.2021).
65. Смирнов Л. Б., Очередыко В. П. Пенитенциарная система советского государства в предвоенные и военные годы (1930–1945 гг.) и ее роль в достижении победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2005. № 2. С. 61–66.

66. Ашин А. А. Воспитательная колония: история и современность : монография. Владимир : изд-во Владим. гос. ун-та, 2008. 428 с.
67. Смыкалин А. С. Неизвестные страницы истории пенитенциарной системы СССР (к 75-летию победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.). *Вестник Уральского юридического института МВД России*. 2020. № 1. С. 89–93.
68. Кудоярова Г. Р. К вопросу о ресоциализации спецконтингента советской пенитенциарной системы в годы Великой Отечественной войны. *Вестник Уральского юридического института МВД России*. 2020. № 4. С. 149–153.
69. Кристи Нильс. Борьба с преступностью как индустрия. Вперед, к Гулагу западного образца / пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой. 2-е изд. Москва : РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. 224 с.
70. Россіхін В. В. Стан та зміни пенітенціарної системи УРСР у 1950-ті рр. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 29–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2013_4_6 (дата звернення: 18.04.2021).
71. Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика / Верх. Суд України; за ред. В. Т. Маляренка. Київ : Юрінком, 1997. 464 с.
72. Заседания Верховного Совета СССР 5-го созыва (22–25 декабря 1958 г.) : стенографический отчет. 1959. 710 с.
73. Lelental Stefan. Wychowawczy cel kary. *Zeszyty naukowe uniwersytetu Lodzkiego*, serja 1. zes. 51. 1967. Lodz, st. 172–173.
74. Об утверждении Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик : Закон СССР от 25.12.1958. *Ведомости Верховного Совета СССР*, 1959. С. 1–24.
75. Ной И. С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве. Саратов : изд-во Саратов. ун-та, 1973. 193 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1590689> (дата звернення: 18.04.2021).
76. Яковлев А. М. Борьба с рецидивной преступностью / под ред. проф. А. А. Пионтковского. Москва : Наука, 1964. 223 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1241718> (дата звернення: 18.04.2021).
77. Беляев Н. А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. Ленинград : изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 186 с.
78. Лёзина Е. В. ВЧК и ее преемники: методы террора и практики дискриминации к 100-летию основания советской тайной полиции. *Вестник общественного мнения*. № 3–4 (125), 2017. С. 104–131.
79. Виправно-трудовий кодекс : Закон СРСР від 23.12.1970 № 3325-VII в редакції від 05.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07> (дата звернення: 18.04.2021).
80. Орлов В. Н. Идеи профессора Н. А. Стручкова и перспективы развития уголовно-исполнительного права. *Уголовно-исполнительное право*. 2018. Т. 13 (1–4). № 1. С. 8–13.
81. Шарков А. В. Становление и развитие науки исправительно-трудового права советского государства (1956–1991 гг.). 2018. С. 290–293. URL: https://elib.institutemvd.by/bitstream/MVD_NAM/704/1/Sharkov.pdf (дата звернення: 18.04.2021).
82. Кримінально-виконавче право. Словник-довідник / автори-упорядники: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, М. В. Пузиревський. Чернігів : Десна Поліграф, 2020. 712 с.
83. Радов Г. О. Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Київ : ПВВ KIBC, 1997. С. 11–53.

References

1. Antonyan, Yu.M. (2015). Penitenciarnaya periodizaciya i ispravlenie osuzhdennyh. II *Mezhdunarodnyi penitenciarnyi forum – International Penitentiary Forum: sbornik tezisev vystupleniy i dokladov uchastnikov*. Ryazan, 4, 6–11 [in Russian].
2. Bandurka, A.M., Denysova, T.A., Trubnykov, V.M. (2002). Obschaya teoriya sotsialnoy adaptatsii osvobozhdenykh ot otbyvaniya nakazaniya. Kharkov-Zaporozhye [in Russian].

3. Vladimirskiy-Budanov, M.F. (1915). Obzor istorii russkogo prava. N.Ya. Ogloblin (Ed.). Kyiv [in Russian].
4. Kistyakovskiy, A.F. (1882). Elementarniy uchebnik obshchego ugovnogo prava s podrobnym izlozheniem nachal russkogo ugovnogo zakonodatelstva. Kiev: I. i A. Davidenko [in Russian].
5. Bogatyrev, I.H., Bohunov, S.O., Duka, O.A., Zinchenko, S.A., Kopotun, I.M., Freiman, H.O. (2013). Penitentsiarna systema Ukrainy: istoriia ta suchasnist: Vydannia do 15-oi richnytsi utvorennia tsentralnogo orhanu vykonavchoi vlady z pytan vykonannia pokaran. O.V. Lisitskov (Ed.). Kyiv: DPSU [in Ukrainian].
6. Goreglyad, O.I. (1815). Opyt nachertaniya rossiyskogo ugovnogo prava. *O prestupleniyah i nakazaniyakh voobsche – About crimes and punishments in general*. Sankt-Peterburg: Ios. Ioannesova. Part 1 [in Russian].
7. Palchenkova, V.M. (2013). Transformatsiia hromadskoho kontroliu za vykonanniam pokaran: istoryko-pravovyi analiz. Zaporizhzhia: Aktsent Invest-treid [in Ukrainian].
8. Badyra, V.A., Denysova, T.A. (2009). Pravovi osnovy vypravlennia ta resotsializatsii zhynok, zasudzhennykh do pozbavlennia voli. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
9. Ivanyakov, R.I. (2019). Istoriya sozdaniya pervykh v Rossii uchrezhdeniy patronata nad osvobodivshimisya iz ispravitelnykh uchrezhdeniy. *Vestnik sovremennoy nauki i praktiki – Bulletin of modern science and practice*, 1, 18–21 [in Russian].
10. Ulozhenie o nakazaniyakh ugovnykh i ispravitelnykh: izdanie 1885 g. (1912). *Svod zakonov Rossiyskoy imperii*, Vol. 15. St. Petersburg: Deyatel [in Russian].
11. Tagantsev, N.S. (1902). Russkoe ugovnoe pravo. Vol. 2. St. Petersburg: Gos. tip., 816–1460 [in Russian].
12. Sergeevskiy, N.D. (2008). Sovremennyye zadachi ugovnogo zakonodatelstva v Rossii. *Izbrannyye trudy*. A.I. Chuchayev (Ed.). Moscow [in Russian].
13. Bagriy-Shahmatov, L.V. (1976) Ugovnaya otvetstvennost i nakazanie. Minsk: Vvisheysh. shk. [in Russian].
14. Kuchinskiy, I.A. (1897). K voprosu o нравственном исправлении преступников. *Zhurnal Ministerstva Yustitsii – Journal of the Ministry of Justice*, 10, 147–158 [in Russian].
15. Foynitskiy, I.Ya. (1889). Uchenie o nakazanii v svyazi s tyurmovedeniem. Sankt-Peterburg: M-va putej soobshheniya (A. Benke) [in Russian].
16. Rossikhin, V.V. (2005). Penitentsiarna systema Rosiiskoi imperii v XIX – na pochatku XX st. (na materialakh ukrainskykh hubernii). *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
17. Uporov, I.V. (2004). Penitentsiarnaya politika Rossii v XVIII–XX vv. Istoriko-pravovoy analiz tendentsiy razvitiya. Sankt-Peterburg: Yuridicheskij tsentr press [in Russian].
18. Feldshtejn, G.S. (1893). Ssylka. Ocherki eya genezisa, znacheniya, istorii i sovremennogo sostoyaniya. Moscow: T-vo skoropechatni A.A. Levenson [in Russian].
19. Poznyshev, S.V. (1923). Osnovy` penitentsiarnoy nauki. Moscow: Yuridicheskoe izdatel'stvo Narkomyusta [in Russian].
20. Grigor'ev, A.N. (1999). Reformirovanie penitentsiarnoy sistemy` na Ukraine v koncze 19 – nachale 20 vv. na primere Tavricheskoy gubernii. *Naukova elektronna biblioteka periodichnikh vidan NAN Ukrainy – Scientific electronic library of periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 1–8 [in Russian].
21. Malikov, B.Z. (2017). Stanovlenie ugovno-ispolnitelnoy politiki v dorevolutsionnoy i Sovetskoy Rossii. *Ugovno-ispolnitelnoe pravo – Penal law*. Vol. 12, 4, 374–379 [in Russian].
22. Kovalevskiy, P.I. (1908). Borba s prestupnostyu putem vospitaniya. Moscow: t-va M.O. Volf [in Russian].
23. Gogel, S.K. (1906). Rol obschestva v dele borby s prestupnostyu. St. Petersburg: Obschestvennaya polza [in Russian].
24. Vilenskiy-Sibiryakov, V.L. (1924). Katorga i ssylka v russkoy revolyutsii. Moscow: Vsesoyuznogo o-va politkatorzhan i ssylnoposelentsev [in Russian].
25. Rybakov, A.A. (2015). Kontrol za litsami, uslovno-dosrochno osvobozhdennymi ot otbyvaniya nakazaniya. *Candidate's thesis*. Vladimir [in Russian].

26. Zakon ob uslovnom dosrochnom osvobozhdenii s izlozheniem rassuzhdeniy, na koih on osnovan (1909). D.A. Koptev (Ed.). Sankt-Peterburg: G.G. Hodunova [in Russian].
27. Yatsyshyn, M.M. (2010). Istoryko-pravovi zasady kryminalno-vykonavchoi polityky Ukrainy. Luts'k [in Ukrainian].
28. Potseluev, E.L. (2018). Ugolovno-pravovaya politika Vremennogo pravitelstva Rossii v 1917 godu. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta – Bulletin of St. Petersburg University*, Vol. 9, 4–22. St. Petersburg: Pravo [in Russian].
29. Petrogradskiy Sovet rabochih i soldatskih deputatov. Ispolnitelnyiy komitet. Protokolyi zasedaniy ispolnitelnogo komiteta i byuro I.K. (1925). B.Ya. Nalivayskiy (Ed.). Moscow: Gos. izd-vo [in Russian].
30. Zhizhilenko, A.A. (1923). Ocherki po obschemu ucheniyu o nakazanii. Petrograd: Academia [in Russian].
31. Utkin, V.A. (2017). Otechestvennaya nauka ugolovno-ispolnitelnogo prava: ocherk istorii. *Ugolovnaya yustitsiya – Criminal justice*, 9, 69–77 [in Russian].
32. Reent, Yu.A., Arhipov, S.V. (2017). Penitentsiarnaya sistema Rossii v usloviyah krizisa 1917 goda (k 100-letiyu Fevral'skoy burzhua'zno-demokraticheskoy revolyutsii v Rossii). *Chelovek: prestuplenie i nakazanie – Human: crime and punishment*. Vol. 26., 2, 230–235 [in Russian].
33. Sokalska, O.V. (2018). Teoriia i istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen. *Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of Penitentiary Association of Ukraine*, 3(5), 7–26 [in Ukrainian].
34. Dekret SNK No. 1 ot 24.11.1917 „O sude”. Sobranie uzakoneniy i rasporyazheniy pravitelstva za 1917–1918 gg. (1957). Moscow: Politizdat [in Russian].
35. Orel, Yu.V. (2015). Razvitie zakonodatelstva ob ugolovno-pravovoy ohrane normalnoy deyatel'nosti organov i uchrezhdeniy penitentsiarnoy sluzhbyi Ukrainy v 1917–1960 gg. Moscow: *LEX RUSSICA*, 7, 103–116 [in Russian].
36. Tokarev, Yu.S. (1963). Dokumenty narodnykh sudov (1917–1922 gg.). Moscow: AN SSSR, 143–175 [in Russian].
37. Chuvakov, O.A. (2003). Kryminalne pravo v Ukraini (1917–1922 rr.). *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
38. Ukrainska Tsentralna rada: Dokumenty i materialy: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r. (Vols. 1–2); Vol. 1 (1996). V.F. Verstiuk (Ed.). NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
39. Shirvindt, E.G., Utevskiy, B.S. (1927). Sovetskoe penitentsiarnoe pravo. Moscow [in Russian].
40. Radzinowicz, L. (1991). Penal Repressions. *Cambridge Law Journal*, 2, 422–444.
41. Podgorecki, A. (1996). Totalitarian Law: Basic Concepts and issues. *Totalitarian and Post-Totalitarian Laws*, 17
42. Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy (2018). (Vols. 1–2); Vol. 1. Ye.Yu. Barash (Ed.) Kyiv [in Ukrainian].
43. Farenjuk, S.Ia. (2002). Kryminalno-vykonavcha systema i zakonodavstvo politychnoho periodu. *Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy – Penal law of Ukraine*. O. M. Dzhudzhy (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter, 56–73 [in Ukrainian].
44. Shulhin, V.V. (2017). Realizatsiia viiskovoho zakonodavstva Ukrainy: teoretyko-pravovi aspekty. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
45. Ukrainska Tsentralna rada: Dokumenty i materialy (Vols. 1–2); Vol. 2: 10 hrudnia 1917 r. – 29 kvitnia 1918 r. (1997). V.F. Verstiuk (Ed.). NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
46. Hetman P.P. Skoropadskiy. Ukrayna na perelome. 1918 hod: Sbornyk dokumentov (2014). O.K. Yvantsova (Ed.). Moscow: Polytycheskaia entsyklopediya [in Russian].
47. Manns, G.Yu. (1926). Obschee i spetsialnoe preduprezhdenie v ugolovnom prave. Irkutsk: Vlast truda [in Russian].
48. Hrestomatiya po istorii otechestvennogo gosudarstva i prava 1917–1991 godov (1997). Moscow: Zertsalo, 63–68 [in Russian].

49. Reent, Yu.A., Zhigalev, A.V. (2009). Stanovlenie ispravitelno-trudovoy sistemyi sovetskoy Rossii v 20-e godyi XX veka. *Chelovek: prestuplenie i nakazanie – Human: crime and punishment*, 2, 35–41 [in Russian].
50. Struchkov, N.A. (1984). Kurs ispravitelno-trudovogo prava. Problemy obschey chasti. Moscow: Yurid. Lit. [in Russian].
51. Kurskiy, D.I. (1958). Izbrannyye statyi i rechi. Moscow: Gos. izd-vo yurid. lit-ryi [in Russian].
52. Shargorodskiy, M.D. (1973). Nakazanie, ego czeli i effektivnost. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta [in Russian].
53. Utkin, V.A. (1984). Nakazanie i ispravitelno-trudovoe vozdeystvie. Tomsk: izd-vo Tomsk. un-ta [in Russian].
54. Fumm, A.M., Yakovleva, O.N. (2016). Pervaya kodifikatsiya v sfere ispolneniya nakazaniy kak faktor razvitiya otechestvennogo ugolovno-ispolnitelnogo zakonodatelstva. *Chelovek: prestuplenie i nakazanie – Human: crime and punishment*, 4, 41–45 [in Russian].
55. Ivan`kov, I.V. (2008). Rol i znachenie pervoy kodifikatsii ugolovnogo i ispravitelno-trudovogo zakonodatelstva Ukrainyi dlya organizatsionno-pravovyih osnov deyatelnosti organov i uchrezhdeniy ispolneniya nakazaniy. *Vestnik instituta: prestuplenie, nakazanie, ispravlenie – Institute bulletin: crime, punishment, correction*, 63–67 [in Russian].
56. Ot tyurem k vospitatelnyim uchrezhdeniyam: sbornik statey (1934). A.Ya. Vyishinskiy (Ed.). Moscow: Sovetskoe zakonodatelstvo. Vol. 1. [in Russian].
57. Zasoby vypravlennia i resotsializatsii zasudzhennykh do pozbavleniia voli (2011). A. H. Stepaniuk (Ed.). Kharkiv [in Ukrainian].
58. Uporov, I.V. (2017). Ispravitelno-trudovoy kodeks RSFSR 1933 g.: obscheppravovaya harakteristika. *Gumanitarnyyi nauchnyy vestnik – Humanitarian scientific bulletin*, 10, 6–11 [in Russian].
59. Smykalin, A.S. (2016). Kolonii i tyurmy v sovetskoy Rossii. Moscow: Yustitsiya [in Russian].
60. Saltyk, G.A. (2012) Vospominaniya byivshih uznikov ispravitelno-trudovyih lagerey SSSR kak istoricheskiy istochnik. *Elektronnyy nauchnyy zhurnal Kurskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4, 16–20.
61. Utevskiy, B.S. (1935). Sovetskaya ispravitelno-trudovaya politika. Moscow: OGIZ [in Russian].
62. Suslina, E.V. (2016). Ponimanie lisheniya svobody v trudah M.M. Isaeva i B.S. Utevskogo. *Aktualnyie problemyi rossiyskogo prava – Actual problems of Russian law*, 12(73), 220–226 [in Russian].
63. Ivanova, G.M. (2006). Istoriya GULAGa, 1918–1958: sotsialno-ekonomicheskii i politiko-pravovoy aspekti. Moscow: Nauka [in Russian].
64. Hohlov, A.V. (2009). Rol sektora “lagernoy” ekonomiki v vosstanovlenii narodnogo hozyaystva: problemyi istoriografii. *Nauchnye vedomosti BelGU – Scientific bulletin of BelSU*, 15(70), 170–175 [in Russian].
65. Smirnov, L.B., Ocheredko, V.P. (2005). Penitentsiarnaya sistema sovetskogo gosudarstva v predvoennyye i voennyye godyi (1930–1945 gg.) i ee rol v dostizhenii pobedy v Velikoy Otechestvennoy voyne 1941–1945 gg. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii – Bulletin of the St. Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, No. 2, 61–66 [in Russian].
66. Ashin, A.A. (2008). Vospitatelnaya koloniya: istoriya i sovremennost. Vladimir: Vladim. gos. un-t [in Russian].
67. Smykalin, A.S. (2020). Neizvestnyie stranitsyi istorii penitentsiarnoy sistemyi SSSR (k 75-letiyu pobedy v Velikoy Otechestvennoy voyne 1941–1945 gg.). *Vestnik Uralskogo yuridicheskogo instituta MVD Rossii – Bulletin of the Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 1, 89–93 [in Russian].
68. Kudoyarova, G.R. (2020). K voprosu o resotsializatsii spetskontingenta sovetskoy penitentsiarnoy sistemyi v godyi Velikoy Otechestvennoy voyny. *Vestnik Uralskogo yuridicheskogo instituta MVD Rossii – Bulletin of the Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 4, 149–153 [in Russian].
69. Kristi, N. (2001). Borba s prestupnostyu kak industriya. Vpered, k Gulagu zapadnogo obraztsa. Moscow: ROO «Tsentr sodeystviya reforme ugolovnoy pravosudiya» [in Russian].

70. Rossikhin, V.V. (2013). Stan ta zminy penitentsiarnoi systemy URSR u 1950–ti rr. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 4, 29–37 [in Ukrainian].
71. Reabilitatsiia represovanykh: zakonodavstvo ta sudova praktyka (1997). V. T. Maliarenko (Ed.). Kyiv: Yurinkom [in Ukrainian].
72. Zasedaniya Verhovnogo Soveta SSSR 5-go sozyiva (22–25 dekabrya 1958 g.): stenograficheskiy otchet. (1959) [in Russian].
73. Lelental, S. (1967). Wychowawczy cel kary. *Zeszyty naukowe uniwersytetu Lodzkiego – Scientific journals of the University of Lodz*, 172–173 [in Polish].
74. Ob utverzhdenii Osnov ugovnogo zakonodatelstva Soyuza SSR i soyuznyih respublik: Zakon SSSR ot 25.12.1958 (1959). *Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR – Bulletin of the Supreme Soviet of the USSR*, 1–24 [in Russian].
75. Noy, I.S. (1973). Suschnost i funktsii ugovnogo nakazaniya v sovetskom gosudarstve. Saratov: izdatelstvo Sarat. un-ta [in Russian].
76. Yakovlev, A.M. (1964). Borba s retsidivnoy prestupnostyu. A. A. Piontkovskogo (Ed.). Moscow: Nauka [in Russian].
77. Belyaev, N.A. (1963). Tseli nakazaniya i sredstva ih dostizheniya v ispravitelno-trudovyih uchrezhdeniyah. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta [in Russian].
78. Lyozina, E.V. (2017). VChK i ee preemniki: metody terrora i praktiki diskriminatsii k 100-letiyu osnovaniya sovetskoj taynoy politzii. *Vestnik obschestvennogo mneniya*, 3–4 (125), 104–131.
79. Vypravno-trudovyi kodeks: Zakon SRSR vid 23.12.1970 r. № 3325-VII v redaktsii vid 05.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07>.
80. Orlov, V.N. (2018). Idei professora N.A. Struchkova i perspektivy razvitiya ugovno-ispolnitelnogo prava. *Ugovno-ispolnitelnoe pravo – Penal Law*, Vol. 13(1–4), 1, 8–13 [in Russian].
81. Sharkov, A.V. (2018). Stanovlenie i razvitie nauki ispravitelno-trudovogo prava sovetskogo gosudarstva (1956–1991 gg.), 290–293 [in Russian].
82. Kryminalno-vykonavche pravo. Slovyk-dovidnyk (2020). S.F. Denysov (Ed.). Chernihiv: Desna Polihraf [in Ukrainian].
83. Radov, H.O. (1997). Doktrynalna model Zakonu “Pro penitentsiarnu systemu Ukrainy”. *Problemy penitentsiarnoi teorii i praktyky – Problems of penitentiary theory and practice*. Kyiv, 11–53 [in Ukrainian].

Denysov S. F., Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, faculty №6, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: dsf7002@gmail.com ; ORCID 0000-0002-1218-0016

Zaika D. Ye., Postgraduate student of the Department of Criminal Law and Criminology, faculty №6, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: zaika.workspace@gmail.com

Correction and resocialization of convicted persons on the territory of Ukraine in the XIX–XX centuries: theoretical and practical aspects

The article is devoted to a step-by-step study aimed at reproducing the chain of historical events, peculiarities of the origin and primary legislative consolidation of the processes of correction and resocialization in the system of execution of criminal punishments on the territory of Ukraine. The authors set the goal to analyze not only the gradation of scientific and philosophical thought on the correction and resocialization of convicts in the XIX–XX centuries, but also to investigate the level of practical implementation of doctrinal provisions. The main historical events that influenced the development of correction and resocialization in the demarcation, repressive and reorganization periods of the history of Ukraine were outlined. Particular attention was paid to the analysis of regulations. The aim was to investigate not only the terminological component, but also the actual presence, because the resocialization

of convicts existed long before its legislative consolidation in its modern form. To write the article, the authors used quotes from leading scholars of the period under study, statistics on the number of convicts in Ukraine in different periods of history, materials of public speeches of leading lawyers and a number of primary sources of historical significance.

It was found that in the XIX–XX centuries. correction and resocialization have gone through a difficult path of formation and further transformation. The formation of a modern approach to understanding these concepts was influenced by several complex reforms of the pre-revolutionary and Soviet periods, two world wars, a series of civil revolutions, the influence of about five separate state formations during political instability and destruction, periods of state formation, political usurpation with totalitarian regime. and a network of correctional labor camps, “thaw”, complete Sovietization and a radical paradigm shift, which was associated with the improvement of domestic and foreign experience in the late twentieth century.

Keywords: correction and resocialization; historical aspect; correction and resocialization of convicts; demarcation, repressive and reorganization periods; correction and resocialization of the XIX–XX centuries.

Рекомендоване цитування: Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Виправлення та ресоціалізація засуджених на території України у XIX–XX століттях: теоретичний і практичний аспекти. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 153. С. 131–154. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.153.229676>.

Suggested Citation: Denysov, S.F., Zaika, D.Ye. (2021). Vypravlennia ta resotsializatsiia zasudzhenykh na terytorii Ukrainy u XIX–XX stolittiakh: teoretychnyi i praktychnyi aspekty [Correction and resocialization of convicted persons on the territory of Ukraine in the XIX–XX centuries: theoretical and practical aspects]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*, issue 153, 131–154. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.153.229676> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 01.05.2021 р.